

Hajnal István Kör
Társadalomtörténeti
Egyesület

Hungarian Society
for
Social History

H Í R L E V É L — NEWSLETTER

Budapest - Szombathely

1996/3. szám

KÖZGYŰLÉS

A salgótarjáni konferencia első napján, 1996. augusztus 22-én megtartottuk a Kör rendes éves közgyűlését. Az általános beszámolón kívül az elnökség két döntésre váró kérdést tűzött napirendre.

1. Az 1992. évi velemi közgyűlésen hozott határozat módosítása, miszerint az addig szokásos konferencia-kötetek helyett évkönyvet adna ki a Kör. A vitára és szavazatra bocsátott javaslat az volt, hogy folytassuk a konferencia kötetek sorát. A kérdéssel az 1996. januári választmányi gyűlés is foglalkozott és indokoltan tartotta a velemi határozat motívumait. Szükségesnek ítélte kiadványaink színvonalának javítását, ugyanakkor az évkönyv - a konferenciák válogatott előadásain kívül nagyobb tanulmányokat is tartalmazó társadalomtörténeti periodika - jelenleg több oknál fogva meghaladja lehetőségeinket. A konferencia-kötetek folytatását indokolja az is, hogy a velemi határozat óta két konferenciánk, a velemi és a debreceni előadások anyaga is megszerkesztve készen áll a kiadásra.

A konstruktív szellemű vitában a felszólalók többsége az eredeti szándék, a társadalomtörténeti folyóirat létrehozásának lehetőségeit keresték. Elhangzott az is, hogy a konferencia-

előadások kiadása és a periodika kétféle műfaj, melyek keveredése a tüzetesebb szerkesztés mellett is fenyegethet a színvonal esésével. Olyan félelem is hangot kapott, hogy a válogatással a konferenciákat éltető demokratizmus, a vidéki kutatók egyenrangú megszólalási lehetősége kerülhet veszélybe. Minden hozzászóló egyet értett azonban azzal, hogy *a konferencia-kiadvány szövegeit a megbízott, felelős szerkesztőnek szigorúan kell gondoznia, s nem sérti a demokratizmust, sőt, inkább a megjelenés tekintélyét tartja fenn, ha a Kör szakmai minőségi igényeinek meg nem felelő, a célkitűzéseivel nem egyező előadásokat nem fogadjuk el kiadásra.*

Ezzel a megjegyzéssel a Közgyűlés 42:2 szavazati aránnyal úgy döntött, hogy - a periodika személyi és pénzügyi feltételeinek megteremtéséig - folytatjuk konferencia-köteteink kiadását.

A velemi és a debreceni kötetre, melyet Tilcsik György, illetve Mazsu János szerkesztett, a nyomdaköltséget pályázati úton kell előteremteni. A közgyűlés megbízta még Faragó Tamást, Pálmány Bélát és Á. Varga Lászlót a pécsi, a pécsvárad, illetve a mostani salgótarjáni kötet szerkesztésével.

További publikációs terveink között szerepel a Kör tízéves tevékenységét reprezentáló, a konferenciák repertóriumát és előadásaiból válogatást tartalmazó kötet szerkesztése. Amennyiben összeállítására és lefordíttatására 1997 nyaráig fedezetet tudunk teremteni, külföldi kiadására van kilátásunk. A vállalkozás előkészítésével Gyáni Gábort bíztuk meg.

2. Napirendre került az *1997. évi konferenciánk* színhelyének és tematikájának megválasztása. Hudi József Egyesületünk alelnöke vállalkozott arra, hogy Veszprémben látja vendégül a konferenciát. Felhívását az alábbiakban közöljük.

TÓTH ZOLTÁN

★ ★ ★

KONFERENCIÁK

1997. ÉVI VESZPRÉMI KONFERENCIA

A Hajnal István Kör az 1996. augusztusi közgyűlés határozata értelmében a következő éves konferenciáját Veszprémben tartja.

A konferencia tervezett időpontja:

1997. június második fele

(a tanévzárast követő időszakban).

A konferencia két szekcióban folytatja munkáját.

I. Elitek a modern társadalomban (18-20. század)

Elsősorban olyan munkahelyek, kutatócsoportok bemutatkozásának szeretnénk teret biztosítani, amelyek az elmúlt évtizedben a hazai vagy európai

politikai, hivatali, gazdasági és kulturális vezető rétegek kutatásával foglalkoztak és számottevő eredményt értek el. Ily módon az egyesület tagjai tájékozódhatnak a magyarországi elitkutatás helyzetéről és kilátásairól. Ugyanakkor a most induló vagy folyamatban lévő projektek bemutatására is hangsúlyt kívánunk fektetni.

A műhelyek megismerésén túl az egyéni kutatómunka eredményeit is szeretnénk számba venni; ezért mindazok jelentkezését várjuk, akik az utóbbi években a különféle vezető rétegek, csoportok (azok tagjai) kutatásával foglalkoztak és új eredményekről tudnak beszámolni. A mikro- és makroszintű vizsgálatok egyaránt szóba jöhetnek.

II. A nő a modern társadalomban (18-20. század)

Azt szeretnénk, ha a két szekció szervesen kapcsolódna egymáshoz, ezért elsősorban azok jelentkezésére számítunk, akik a női emancipáció történetével a következő szempontok szerint foglalkoztak:

- a nők megjelenése és térfoglalása a társadalmi, kulturális, gazdasági életben és a politikai szintéren,
- a női mozgalmak története, a mozgalmak vezetői,
- a női szerepek történeti átalakulása,
- egyéni karriertörténetek elemzése,
- a férfi-nő viszony történeti aspektusban,
- egyéb témák.

Jelentkezési határidő: 1996. december 31.

Kérjük, hogy a jelentkezéshez mellékeljék az előadás /maximum 1-2 oldalas /vázlatát.

HUDI JÓZSEF
Veszprém Megyei Levéltár
8200 Veszprém, Vár u. 12.

★

POLGÁRI TÁRSADALOM A DUNÁNTÚLON A DUALIZMUS KORÁBAN

A "Vállalkozó polgárok a Dunántúlon a dualizmus korában" című konferencia, melyet 1994. október 13-14. között Veszprémben tartottunk osztrák és magyar történészek részvételével, a vállalkozást alapul véve gazdaságtörténeti áttekintést adott a dunántúli régióról.

A tanácskozáson felvetett igény alapján a következő években a korszak és a régió társadalom- és művelődéstörténeti kutatásának eredményeit vitatjuk meg.

Elsőként "A polgári társadalom a Dunántúlon a dualizmus korában" című konferenciára kerül sor 1997. október 16-17-én az MTA Történettudományi Intézete, a Hajnal István Kör és a VEAB támogatásával, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum szervezésében.

Tervezett témakörök:

I. A polgárság a városok társadalmában

- A modern középosztály helye, eredete, számszerű súlya
- A társadalmi mobilitás iránya és intenzitása
- Munka (foglalkozás, munkahely, munkaidő) és jövedelem. Egy-egy réteg (iparos, kereskedő, tisztviselő, értelmiség) összehasonlító vizsgálata fővárosi és ausztriai párhuzamokkal

- A helyi elit (virilisek) összetétele, mentalitása

II. A polgári életforma változatai

- Városépítés, városkép (tervezés, középítkezések, közterek, utcák, parkok, szobrok), városi negyedek
- A privát szféra világa (öltözködés, háztartás, lakás, kert).
- Rokoni kapcsolatok, jelentős családi események: ünnepek, gyász
- Társasélet és szórakozás (casinó, kávéház, klub, egyesület).

A Veszprémi Akadémiai Bizottság épületében megtartandó konferencián a Dunántúl társadalomtörténetével foglalkozó valamennyi hazai és néhány osztrák kolléga részvételére számítunk.

A szállás és az étkezés költségei egységesen kb. 2500.- Ft.

Kérjük, hogy részvételi szándékát 1996. december 31-ig jelezze V. Fodor Zsuzsánál /Laczkó Dezső Múzeum: 8200 Veszprém, Erzsébet sétány 1. Telefon: (88) 424-610./

A tiszteletdíjjal honorált előadások anyagát ezúttal is szeretnénk megjelentetni, az első ilyen összefoglalót adva a Dunántúl polgári kori társadalomtörténetéről.

V. FODOR ZSUZSA

★ ★ ★

VISSZHANG

SALGÓTARJÁNI BESZÁMOLÓ

Tizedik plenáris konferenciánkon folytattuk a Hajnal István Kör tízéves működésének év közben már elkezdett átgondolását. Az iparosodás témájában szervezett konferencia keretében egy délelőttöt szenteltünk az összegző és a jövő

felé tájékozódó előadásoknak. Hat előadás hangzott el. Hárman, Kövér György, Benda Gyula és Gyáni Gábor általános áttekintésre vállalkoztak, hárman pedig, Fejős Zoltán, Kósa László és Julianne Brandt, kialakult szakmai kapcsolataink szemszögéből, az antropológia, a történeti néprajz és a vallástörténet felől járultak hozzá helyzetünk világosabb megítéléséhez.

Kövér György előadásában a Körhöz kapcsolódó kutatók és kutatások kollektív szakmai arculatának felvázolására tett kísérletet. Két irányból közelített kitűzött feladatához: az elmúlt fél évszázadnak milyen nyugat-európai társadalomtörténeti irányzatai felé tájékozódtak indulásukban a Kör kutatói, s ez milyen nyomokat hagyott a megszületett munkákon, másrészt a nyolcvanas évek végét követő intézményesülésünk, mindenekelőtt a társadalomtörténet felsőoktatásban való megjelenésének jellegzetességeit elemezte.

A nyugatiak közül Kövér György négy áramlat törekvéseit vette sorra, melyek a hatvanas évekre nemzetközi irányzattá formálódtak. Kitért a régebbi s 1947 után az Annales köréhez kapcsolódó francia történetírássra, majd az Annales hatását is magán viselő és különösen Angliában kibontakozó társadalomtudományos történeti megközelítésekre (social science history). Szólt arról az 1960-1970-es években előretörő irányzatról, amely a "társadalomtörténet" többé-kevésbé kanonizált problematikájával szemben a "társadalom történetét" (social history - history of the society) ösztörténeti, "totális" megközelítéssel tűzte ki célul. A negyedik irányzat a második világháború után weberi nyomokon nyert újra teret a németországi egyetemeken s a hatvanas évekre "kritikai társadalomtörténetként"

manifestálódott, amelyet a mi kutatóink is számon tartottak, tájékozódásunk azonban inkább a nyugat-európai minták felé fordult. A hazai kutatások nagyjából a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójáig követték a nyugati áramlatokat, míg a nyolcvanas évek közepétől bekövetkező változások, a narrációhoz való visszatérés és az úgynevezett "nyelvészeti fordulat" hatása, a történetírásnak saját szövegei felé forduló reflexív átalakulása, az információáramlás időközben kedvezőbbé vált feltételei ellenére, nálunk elmaradtak.

A Körhöz kapcsolódó kutatás szakmai állapotáról rajzolt képet erősítették meg az "egyetemi kurrikulumok", az előadó számára rendelkezésre álló előadások, szemináriumok tematikája, valamint a szigorlati irodalomjegyzékek is. Ide is "elsősorban a 'social science history'-paradigma eredeti és adaptált termékei kerültek be, a nyolcvanas évek második felének újraorientálódásából szinte semmi."

Benda Gyula a Kör szubjektív története felől mélyítette ki Kövér György látásmódját. Válságról beszélt. Válságról, amelyben hiányzik a történész szakma önreflexiója, s amelyben még nem fogalmazódtak meg a vitakérdések. A több összetevőből kibontakozó válság leírásánál részletesebben kifejtette véleményét a társadalomtörténet közéleti és tudományos közéleti háttérbe szorulásáról. Két korábbi kudarcról szólt, melyek akadályozták a társadalomtudományos szemlélet kibontakozását. Az egyik a hetvenes évek közepén következett be szerinte, a Ránki-cikk megjelenése után, amikor az irányzat a tudománypolitikában is létjogosultságot nyert, de a kutatásnak való lendületes nekikészülődést nem követte sem szervezeti, sem paradigmatis fordulat. A

"konszolidációs nemzedék" fellépését követően a tudományág "sajátos történeti véletlenek révén alulról szerveződött meg". A második kudarc, értelmezése szerint, a politikai változásokkal függ össze. "Az új történetírás szemléletváltása ígéretesen összefonódott az ideológiai, politikai életben zajló változásokkal, s kimondatlanul is élt az a lehetőség, hogy a széles értelemben vett társadalomtörténeti szemlélet egy új civil társadalom alapvető diskurzusává válhat." Ezzel szemben "a közvetlen politikai elkötelezettségtől távol eső társadalomtörténet", amely Kövér György megfogalmazása szerint "nem rendszerekben, hanem paradigmákban" igyekezett visszatekintését megfogalmazni, érdektelenné vált. Benda: "...a társadalomnak pártos történeti zszurnalisztikára van szüksége minden oldalon, a történeti önismeret még nem valósult meg. Az ellenzéki kerekasztal egységét felváltó politikai megosztottság megosztott történelmet kíván, nem pedig új történetiszemléletet." "A nemzeti tudomány - ezt a millicentenáris év is mutatja - nemigen vesz tudomást a modern történetírás problémáiról." A látens válság további jelensége, hogy a társadalomtudományos történetíráson belül hiányzik a törekvés a belső differenciációra, a megközelítési különbségek szerinti irányok iskolákká formálódására. Ennek eredménye, egyéni kivételektől eltekintve, a leíró jellegű tanulmányok, egyfajta "másodlagos pozitívizmus" túlsúlya.

Gyáni Gábor előadása a várostörténet terén mutatta be a "céhes" és a társadalomtudományos irányzat elágazását. A referátum érdeme, hogy nevesítette és művekhez kötötte mondanivalóját. A hazai kutatások várostörténet felé fordulása

időben is, részben tematikájában is megegyezik a nyugati történetírás hasonló irányával. Ezen a területen nyugodt lelkiismerettel beszélhetünk szakterületünk eredményeiről s egyben igen színvonalas előzményekről. Az elődök közül Mályusz Elemér, Fügedi Erik, Makkai László, Szűcs Jenő, Vörös Károly, Kubinyi András, Ruzsás Lajos, Gyimesi Sándor, Hanák Péter nevét sorolta föl. A nagyobb hagyományú parasztságkutatással ellentétben a városok társadalmának kutatása folytatást talált a modernebb módszerű társadalomtörténetben. A várostörténetben a "fordulatot" mégis Bácskai Vera és Nagy Lajos városhálózat-kutatásai vezették be. Úgyszólván klasszikus paradigmabeli különbséget jelentett, hogy az *állam* történetének közigazgatási városfogalmához kötődő jelenségeket szembeállították a piacörzetek változásával leírt *társadalmi* városodással.

A természettel szembesített hiányjegyzék is itt kezdődik azonban. A városhálózat kutatásának ugyan volt folytatása (Tímár Lajos.1986, Beluszky Pál.1990, Belényi Gyula. 1996), mégis "...az immár közel két évszázadot átfogó magyarországi urbanizációs modellek időben fragmentált érvénnyel szólnak az urbanizációs folyamat ívéről". A társadalomtörténet és -néprajz ráirányította a figyelmet a városi jogállás és *városfogalom*, illetve a lélekszámon túli kritériumokat igénylő *városi társadalomfogalom* különbségeire. Mivel az új kutatás Budapest mellett a polgárosodott mezővárosok és a mezővárosias jelenségek felé fordult, a magyar várostörténet igazi kihívása lett "...annak eldöntése, hogy minden a tárgyhoz tartozik-e, ami a város**ban** történik, vagy abból csak annyi érdekes a

várostartörténésznek, ami az eseményekből és a folyamatokból kifejezetten a város^{hoz} tartozik - amitől a város más, mint a falu vagy a szórványtelepülés. Hiszen magyar viszonylatban az urbanitás ... gazdasági értelemben nem mindig állítható szembe ellentmondást nem tűrő módon a faluval (itt is, ott is dominál az agrártermelés), ám kérdés: mi a más a mezővárosi paraszti létben a falusihoz képest." A várostartörténet sokat köszönhet a mikrokatatásoknak, de a városhálózati modellek összegzéséhez hasonlóan itt is hiányzik az összehasonlítás, a "komparáció" szakasza, amely közelebb vihet a kérdések megválaszolásához. Típushiány, hogy a régi polgári hagyományokkal rendelkező erdélyi, felvidéki városok viszonyait még nem vizsgálták mezővárosokhoz hasonló mélységben.

Kósa László a történelmi néprajz és a társadalomtörténet viszonyáról tartott különösen igényesen megformált előadást. A tudománytörténelmi logikát követve szinte végigjárta azokat az állomásokat és fordulópontokat, ahol a két tudományág találkozott, majd külön utakon haladt tovább. Eközben egy történelmi diszciplína történetiségének módszertanilag izgalmas kérdés-sorozatát vetette fel. A mai helyzetet jellemezve úgy látta, hogy "nem járok messze a valóságtól, ha azt mondom, hogy ma a néprajz és a történetírás célja egyaránt ugyanannak a múltnak a rekonstrukciója. Ebből a szempontból az előbbi az utóbbi része lenne, ha meglévő szervezete, intézményrendszere, tudománytörténelmi hagyományai és bizonyos módszertani különbségek nem különítenék el. Amennyiben a jelenlegi tudomány-fejlődési tendencia tovább érvényesül, szerintem a föltételezett »egybeolvadás« megtörténhet, a néprajz

»hivatalosan« is a történetírás egyik ágazata lehet. Bekövetkezése azonban közelesen nem várható."

Brandt Julianna előadásának különössége egy birtokbavételre váró terület szemrevételezésében állt. A *vallás és a társadalom* ugyanis újkori változásainknak egyik, még mindig háttérbe szorult kérdésköre. Ez a feltáratlan vagy csak szórványos vállalkozásokban létező terület a szakma szinte minden jellemző problémáját magán viseli. A magyar protestantizmus kutatójának, rokonszenves szerénységgel, "berlini íróasztala mellől" megfogalmazott kérdései a téma "problémakatalógusát" állították föl.

A főreferátumok vitájában - az "optimizmus-pesszimizmus" kérdés mellett - két probléma került előtérbe: a politikátörténet és a társadalomtörténet viszonya és társadalomtörténet-írásunk esélyei a nemzetközi tudományosságban.

Nagy Péter Tibor, az első fölszólaló, részben a magyarországi társadalmi viszonyokkal magyarázta, hogy miért tudta a politikátörténet megőrizni dominanciáját a modernebb történetírással szemben. Véleménye szerint az állammal és a bürokráciával foglalkozó politikátörténet túlsúlya érthető egy olyan országban, ahol a modernizáció is állami rásegítéssel történt és a nyugati országokhoz képest gyenge volt az állammal szemben a társadalmi fél, a civil társadalom.

Tóth Zoltán a társadalomtörténet őskorából hozott példákat arra, hogyan állt szemben a politika- és a társadalomtörténet egymással. A történelmi "nagyüzemet" általában a politikátörténet szervezte, s az is igen jelentős fejlődésen ment keresztül. Az ősrégi vitában mindketten a segédtudomány szerepét szánták

egymásnak. Több mint száz éves vita tárgya a Kövér György által felvetett "totális" vagy "globális" történetírás kérdése, amit a régiek vagy a "civilizációhoz" kötöttek, mint Buckle, vagy "szintetikus történetírásnak" neveztek, mint Lamprecht, Lacombe és Amerikában Turner. Indulásunk nagy előnye volt, hogy ilyesfajta diszciplináris választóvonal nem volt köztünk. A késői indulás széles problematikája s a specializáció elmaradása azonban hazai történetírásunknak lassanként nyomasztó terhe lesz.

Spira György a politika- és társadalomtörténet vitájában klasszikus álláspontot fejtett ki. Névadónkat, Hajnal Istvánt és Mályusz Elemért említette, akik, mint minden nagy történetírói egyéniség, foglalkoztak társadalomtörténeti és politikátörténeti, sőt hadtörténeti témákkal is. "Én (*Spira György*) egyiküket sem nevezném sem társadalomtörténésznek, sem politikátörténésznek, hanem egy sokkal szerényebb elnevezéssel illetném őket, történésznek mondanám mindkettejüket" A pesszimizmus kérdését összekapcsolta a nyugati módszerek adaptációjával. "Akik nálunk társadalomtörténettel foglalkoznak, azok sokszor külföldi divatok, megemésztetlen külföldi ötletek átvételéből indulnak ki, de többnyire meg is maradnak a kiindulásnál s egyszerűen a divatjelenségek uszályába kerülnek". Itt a kvantifikációt és a mentalitáskutatást említette.

Bácskai Vera a pesszimizmus kérdésében "teljes egészében" osztotta Benda Gyula véleményét. "És nem azért, mert öt vagy tíz év alatt nem történt áttörés. Nem is történhetett. A társaság kicsi volt ahhoz. Én attól vagyok pesszimista, hogy nem igazán születtek

munkák. És ha születtek, a felvezetésben, a bevezetőben kitűnő társadalomtörténeti elméleti fejtegetéseket találunk, de tárgyalás olyan hagyományos, mint annak a rendje". Példát sajnos nem említett.

Faragó Tamás szerint nem a hivatásos történészek kis száma miatt maradt el az "áttörés", "ez általában sehol sem szokott bekövetkezni, ...ilyen forradalmian nem szokott megváltozni egy történetírás", hanem a ténylegesen dolgozók száma kicsi. Mindenből írtunk valamit (*Bácskai Vera*: "egy ívben megírva"), ami külföldi megítélésünkben azt a látszatot kelti, mintha napra készek lennénk, de közben az alapstruktúrák hiányoznak. Ott folyóiratok tucatjai állnak a kutatás rendelkezésére, Magyarországon alig van tíz vidéki folyóirat, s közülük az AETAS az egyetlen társadalomtudományos újság. Magunknak sem sikerült ilyet létrehozni. "...talán szembe kell nézni azzal, hogy mi valahol mintakövetők leszünk, egyszerűen az ország tudományos, emberi, gazdasági potenciálja többre nem ad lehetőséget."

Gyáni Gábor hozzászólásában a specializáció kérdését járta körül. A specializáció sem megváltás. Nyugaton olyan tömegű a szakirodalom, hogy a kollégák megírt munkáit is nehéz követni, nemhogy a forrásokhoz férni. A "szkepszisnek", ahogy ő fogalmazott, ez az alapja, bár a hazai termés nyugodtan követhető. Abban nem haladtunk előre, hogy minél több szegmensből, minél több probléma-nyalábból legyen pozitív visszaigazolt tudás. A projektek nem valósultak meg. *Spira Györggyel* vitatkozva kifejtette, hogy nagy tömegű forrás feldolgozásánál nem lehet kvantifikáció nélkül dolgozni. A nyugati módszerek adaptációjával kapcsolatban pedig úgy látta, hogy "a nemzeti

tudományok vaskos szótárával, tehát reformkori elképzelésekkel" nem lehet korszerű európai történészek közé menni, nem értik meg. A modern fogalmakat meg kell tanulni és használni kell.

Brandt Julianna az említett nyugati képet egy példával jellemezte. Kollégáinak bibliográfiáiban nagyon bő a magyar irodalom, anélkül azonban, hogy magyarul tudnának. Valóban problémának tartja a kis országban való kutatást, de ennek előnyeit is látja, a kollegiális kapcsolatok megmaradását és az áttekinthetőséget.

Kövér György a vitára reagálva a politikatörténet és a társadalomtörténet közti választóvonalat feloldhatatlannak nevezte. Nem arról van szó, hogy kutatási területek "ölelik egymást", hanem hogy a politikatörténetírás az elmúlt évtizedben "megfogyva bár, de törve nem" igyekszik megőrizni a tudományon belüli pozícióját.

TÓTH ZOLTÁN

★

KAPOLCSI KONFERENCIA

A Hajnal István Kör, valamint a Veszprém és a Zala Megyei Levéltár munkatársai 1996. július 19-20-án kétnapos történeti konferenciát tartottak Kapolcson a Művészetek Völgye című helyi rendezvénysorozat keretében. A *Hudi József* által szervezett tanácskozást egy kiállítás egészítette ki, melyet *Kapiller Imre* és munkatársai állítottak össze az Eger-völgye öt településének (Kapolcs, Monostorapáti, Pula, Taliándörögd, Vigántpetend) 16-19. századi történetéről. A gazdag anyagot (iratokat, térképeket, tárgyakat) felvonultató kiállítást *Benda Gyula* nyitotta meg. Sokaknak meglepetést

okozott, hogy az előadások szövege már a konferenciát megelőző héten nyomtatásban is megjelent (Előadások az Eger-völgye településeinek történetéből 1. Szerk.: Hudi József, Kapiller Imre, Ladányi István. Csigakönyvek 2. Kapolcs 1996, 102 p.)

A kapolcsi Faluházban *Horváth Jenő* polgármester és *Márta István*, a nyári kulturális rendezvények főszervezője köszöntötte a vendégeket. Márta István zeneszerző alkalmi együttese egy megzenésített Balassi-vers előadásával teremtett történelmi hangulatot a teremben. Az említett kötet bemutatása után *Tóth Zoltán* elnökletével kezdetét vette a konferencia.

Rainer Pál az Eger-völgye középkori településtörténetét vázolta fel a feltárt okleveles források és régészeti kutatások segítségével. *Ács Anna* a Pula határában fekvő, 1171 óta ismert pálos, majd (1480 után) ferences kolostor művelődéstörténeti szerepét méltatta, kiemelve az egykori ferences házfönök, Pápai Pál kódexíró tevékenységét. *Kapiller Imre* a 17. század végén elnéptelenedett, majd újratelepült kishalmi község, Kapolcs társadalmának 18. századi konfliktusait ismertette levéltári források megszólaltatásával. Megállapította, hogy a közösség konfliktusait elsősorban a külső tényezők (szűkös határ, az állami-vármegyei adminisztráció, az ellenreformáció) gerjesztették. *Horváth Zita* a községek Mária Terézia korabeli jogviszonyait, úrbéri birtokstruktúráját elemezte hivatalos felmérések alapján. Összegzésként megállapította, hogy a települések jogi

helyzete, birtokszerkezete lényegesen különbözött egymástól. *Hudi József* a Balaton-környéki ellenreformációs folyamat részeként mutatta be a nagyvázsonyi (1728), a petendi (1750), a monostorapáti (1762) és dörögdi (1726) római katolikus plébánia felállításának körülményeit, a 18-19. századi plébánosok társadalomtörténeti jellemzőit (származás, iskoláztatás, műveltség, karriertörténet). *Molnár András* az 1848. évi országgyűlési választások névjegyzékei alapján rajzolt képet az Eger-völgyi települések lakosságáról. Az általa megvizsgált hat községben (Vigánt és Petend 1938-ig önálló község volt) 1848-ban a népesség 10,7 %-a (a férfiak 20,9 %-a) nyert választójogot - szemben az országos 7-9 %-kal. Nemesi jogon a polgárok egyharmada, vagyoni-műveltségi cenzus alapján kétharmada élhetett politikai jogaival.

A konferencia második napján Benda Gyula látta el az elnöki teendőket. Röviden áttekintette a magyar társadalomtörténet 20. századi fejlődési tendenciáit, kiemelve Mályusz Elemér és Hajnal István munkásságát. Rámutatott a regionális társadalomkutatás fontosságára, a helyi történeti tudatot és a polgári öntudatot erősítő szerepére.

Foki Ibolya a térség 1850-es évekbeli községi igazgatásáról adott átfogó képet. Ismertette az 1855-ben felállított kapolcsi körjegyzőség előzményeit, a jegyzők helyzetét, a községek adóterheinek változásait (növekedését), a helyi autonómiák korlátozásának folyamatát.

Halász Imre a térség 19. századi közoktatását bemutató hangúlyozta, hogy az előzmények a 18. századra, sőt Kapolcs esetében a 17. századra nyúlnak vissza. Kiemelte azt is, hogy a Bach-korszakbeli iskolarendszer színvonalas működése nélkül nem lehetett volna sikeres br. Eötvös József 1868-as népoktatási reformja sem.

Káli Csaba az 1945. évi körjegyzőségi és megyei közigazgatási iratok segítségével vázolta fel a térség háború utáni helyzetét, az újjáépítés nehézségeit, a települések társadalmi-politikai viszonyainak változását. A földosztás az 5 kh alatti törpebirtokosok számát növelte, a zilált birtokviszonyok a termelés csökkenéséhez és közellátási zavarokhoz vezettek. Az 1945. őszi választásokon a falvakban a kisgazdapárt az országos (57%) és a Zala megyei átlagot (74%) felülmúlva győzött.

Kiss János a kapolcsi evangélikus gyülekezet történetét tekintette át megalakulásától, az 1630-as évektől napjainkig. A gyülekezet lelkipásztora az 1930-as évekig járásnyi területet gondozott; hatásköre Halimbától a Lesence vidékéig terjedt. A népes gyülekezet számos értelmiségit adott hazánknak. Lelkészei hosszú időn át a tapolcai esperesi hivatalt is betöltötték.

H. Csukás Györgyi diavetítéssel egybekötött előadásában a térség kismemesi, uradalmi, paraszti építészetéről, az építészeti kultúra 18-20. századi változásairól adott átfogó képet. Figyelmeztetése nemcsak a völgylakóknak szól. "Falvaink képe egyre inkább

uniformizálódik. Nemcsak a házak óhatatlanul szükséges modernizálásával vész el a tájra jellemző építkezésmód, de a felújítás költségessége miatt olyan értékek is veszendőbe mennek, amelyek pusztulása nem lenne szükségszerű. Múltunk építészeti hagyományainak, értékeinek felidézése azt a célt is szolgálja, hogy meglévő értékeinket igyekezzünk óvni, s az átalakításokat, új építkezéseket a helyi hagyományokhoz alkalmazkodva, illeszkedve próbáljuk megvalósítani."

A nagy érdeklődéssel kísért konferencia kiindulópontja lehet a térség középtávú komplex történeti-néprajzi kutatásának, mert úgy tűnik, hogy "e régió tudományos kutatását - mint Márta István írja - nem csak a helyi lakosok és a befogadott üdülőtulajdonosok tartják fontosnak".

HUDI JÓZSEF

★ ★ ★

HÍREK, FELHÍVÁSOK

Súlyos betegség után 71 éves korában meghalt Vörös Károly, a Hajnal István Kör alapító tagja. Az október 11-i temetésen Tóth Zoltán és Benda Gyula helyezte el a Kör koszorúját.

★

SZÁMÍTÓGÉPES TÖRTÉNETI ADATARCHÍVUM

A Hajnal István Kör és a TÁRKI vezetősége tárgyalást kezdett arról, hogy a TÁRKI (Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés) keretében létrehozzák a számítógépes történeti adatállományok

archívumát. A történeti adatarchívum a TÁRKI autonóm egysége lenne, amelynek feladata a történeti feldolgozások, forrásközlések adatállományait standard formában tárolni, megteremteni a használathoz szükséges dokumentációt és biztosítani a hozzáférést. A Hajnal István Kör biztosítja a szakmai megbízhatóságot, a TÁRKI az archiválási tudást és a fizikai tárolást, a két fél együttesen pályázik a kiépítéshez és működtetéshez szükséges pénzek elnyeréséért. A társulásba más egyesületek és intézmények is beléphetnek.

A történeti kutatás az 1960-as évek óta használja a számítógépet adatfeldolgozásra, adattárolásra. A kutatók által létrehozott első adatbázisok napjainkra zömmel elvesztek: gyakran elemzés után letörölték a szalagról (pl. Bácskai Vera - Nagy Lajos piacközponti kutatása), olvashatatlanná váltak (Magyar Agrártörténeti Adatkönyvtár), esetleg technikailag elavult formában maradtak fenn (pl. a Commodore 64 gépre készült

VÖRÖS KÁROLY

alkalmazások a Néprajzi Múzeum inventáriumgyűjteményében) vagy kihasználatlanul hevernek valahol. Az adatfile, adatbázis létrehozásába fektetett munka megmenthető, ha az anyag archívumba kerül, ahol biztosított a megőrzés és a hozzáférhetőség (a létrehozó által megszabott feltételek mellett). Ilyen intézmények már számos országban sikeresen működnek. Magyarországon is egyre nagyobb szükség van rá, mert megnőtt a kutatóhelyeken, levéltárakban

készített feldolgozások száma és adatmennyisége. Újabban lehetségessé és követelménnyé vált az adatok forráshű rögzítése, így a számítógépes adatfeldolgozás újfajta forráskiadványként is felfogható. Összegyűjtésük és közkinccsá tételük halaszthatatlan feladat. Ezt célozza a Hajnal István Kör és a TÁRKI kezdeményezése.

A Hajnal István Kör néhány éve már megkísérelt összeállítani egy katalógust a történészek számítógépes feldolgozásairól (ld. Társadalomtörténeti Hírlevél 1989/2. szám), majd a Számítástechnika és Történelem Egyesület készített egy kérdőívet a nyilvántartás kiépítése céljából. Sajnos, ez utóbbi vállalkozás nem sikerült, ma is csak egyéni, személyes kapcsolatok alapján van áttekintésünk a létrejött számítógépes feldolgozásokról.

Kérjük, hogy az adatarhívum iránt érdeklődők telefonon, levélben vagy E-mail formájában vegyék fel a kapcsolatot a szervezőkkel. Hasonlóképpen várjuk a jelzéseket az adatállományokról és a vele kapcsolatos elképzelésekről (az adatarhívumnak való átadás feltételei stb.).

A legsürgősebb feladatok:

- a) az archívum státútumának kidolgozása: az adatok tulajdonjoga, felhasználhatósága, a hozzáférés feltételei
- b) az archiváláshoz szükséges dokumentáció normáinak kidolgozása.
- c) a katalógus elkészítésének módja, a kérdőív megtervezése, szétküldése.

A TÁRKI az év végétől biztosít a munkához egy titkárt (terveink szerint egy

posztgraduális diák alkalmazásával), a Hajnal István Kör feladata, hogy megmozgassa a történésztársadalmat e célból és az érdekeltek bevonásával beindítsa a szervezést. A katalógus azonnal bekerülne az Interneten keresztül az információáramlásba.

BENDA GYULA
Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék
1051 Budapest Piarista köz 1
Telefon: 266 0076
E-mail: benda@osiris.elte.hu

★

SZÁMÍTÁSTECHNIKA, KVANTITATÍV MÓDSZEREK

1. Megjelent két könyv, melyek a számítástechnika alkalmazásai iránt érdeklődőkhöz szólnak. Mindkettő bevezető jellegű, de nem gügyögő stílusú.

Eddie műve a kliometriának a nemzetközi könyvpiacra is páratlanul egyszerű összefoglalása, s meglepetést tartogat a dualizmus korának történeti problémái iránt érdeklődők számára, mivel a szerző szándékosan szembesítette eredményeit más történészek állításaival. (Scott M. Eddie: *Ami köztudott*, az igaz is? Bevezetés a kliometrikus történetírás gondolkodásmódjába. Csokonai, Debrecen 1996. Disputa könyvek.)

A másik könyv egy angol szerzőpáros műve, és kifejezetten a történészek számára készült számítástechnikai bevezetés. A számítástechnika iránt csak elvileg érdeklődők is forgathatják, mert gép- és platformfüggetlen. A tartalom a szövegszerkesztéstől az adatfeldolgozáson át a más bölcsészeteket is érdeklő

szövegföldolgozásig terjed. (Evan Mawdsley - Thomas Munck: Számítástechnika a történettudományban. Kalauz kezdőknek. Osiris, Budapest 1996. Osiris Könyvtár.)

2. Az Association for History and Computing legutóbbi körlevele adja hírül, hogy az AHC-nek is lett honlapja (home page) a világhálón (www). Címe: <http://grid.let.rug.nl/ahc/welcome/html>
Ha valakinek volna szabad ideje, hogy egy magyar történelem és számítástechnika

honlapot szerkesszen és azt az AHC-honlap felől is elérhetővé tegye, az szóljon George Wellingnek (welling@let.rug.hu). Hadd kérjem azonban az illetőt, hogy előtte konzultáljon a Történelem és Számítástechnika Egyesület vezetőivel, akik közül az egyik

HALMOS KÁROLY
halmos@osiris.elte.hu
t/f: 266 0076
1364 Bp., pf. 107.

A Hajnal István Kör — Társadalomtörténeti Egyesület Hírlevele.
Felelős kiadó: A Hajnal István Kör elnöke. Időszaki kiadvány, hírlapárusi forgalomba nem kerül. Idézése esetén kérjük az idézet forrását föltüntetni.
Newsletter of the Hungarian Society for Social History. Not for sale. If cited, please mention the source of citation.